
Velká školská mystifikace

Velká školská mystifikace

LIDOVÉ NOVINY

28.1.2012 Lidové noviny Strana 21 Orientace

PETR KAMBERSKÝ

Studenti bojují proti omezení akademických senátů. Ale volit je chodí jen pár lidí ze sta

Čtenáři Orientace jsou převážně vzdělaní a přemýšliví. Dostane-li se nepříliš oblíbená vláda a krajně neoblíbený ministr do křídka s Českou konferencí rektorů, pak instinkt velí postavit se vši vahou za akademiky. Jenže právě vzdělání a rozum nás nutí, abychom instinktům slepě nepodléhali. Ten spor je přece jen komplikovanější.

Pokud si dvakrát odmyslíme Václava Klause (tedy otce i syna), nevěří už ministru školství mládeže a tělovýchovy Josefu Dobešovi nejspíš nikdo. Smutné na tom je, že veřejnost pak odmítá i ty jeho nápady, které jsou prostě dobré.

Před pár týdny přišel například Dobeš s návrhem, aby ředitelé škol mohli v případě potřeby zahýbat s časem přestávek. Žádné nařízení. Žádný diktát. Jen větší svoboda. Přesto vypukl takový povyk, že rozumný návrh úřad během několik hodin stáhl. Tomáš Feřtek z občanského sdružení Eduin, takto téměř koncesovaný Dobešův odpůrce, nad tím jen kroutí hlavou. A dává k dobru vlastní přestávkový příběh, který je dokonalou metaforou předsudečnosti zdejší debaty.

„Přijela za mnou Česká televize. Řekl jsem do kamery, že je to od ministra dobrý nápad. Že nevím, proč by vůbec měl nějaký úřad diktovat, jak dlouhá má být přestávka po první hodině a jak dlouhá po třetí. Že venkovské školy mají často problém s jídelnami a autobusy a že ředitelé potřebují flexibilitu. Na závěr jsem jen dodal: přestávky jsou samozřejmě důležité. V kritické reportáži pak zazněla jen a pouze ta poslední věta: Přestávky jsou důležité.“

Žijeme v klipové době. Čteme více titulky než obsah. Některým lidem po některých zkušenostech oprávněně nevěříme. Přesto by bylo velkou chybou vnímat současnou při jako spor hodných a moudrých rektorů se zlými a hloupými politiky.

Zaplatím vám, když se vyhnete škole Proč je vůbec něco třeba měnit? Podle nejnovějších zpráv OECD nastupuje do terciárního vzdělávání 67 procent populačního ročníku. Autor této stati sice věří, že procenta i trojčlenku zvládá už zhruba třicet let, ale následující hra s čísly mu vyrazila dech: IQ 100 je sice poněkud umělý konstrukt, celkem dobře ovšem slouží jako všeobecně srozumitelné synonymum průměrných rozumových schopností. Podstatné je, že polovina populace má IQ vyšší, druhá naopak na stobodovou hranici nedosáhne. Jde-li tedy na vysokou školu 67 procent populačního ročníku, vyplývá z toho, že celých 17 procent lidí patří do té druhé, podprůměrné poloviny.

„Ano, je to přesně tak. Protože jsem docent Matematicko-fyzikální fakulty UK, dokážu spočítat, že 17 z 67 je o chlup víc než 25 procent,“ potvrzuje výpočet s úsměvem docent Daniel Hlubinka z katedry statistiky a pravděpodobnosti. „Nejméně čtvrtina z těch, kteří nastupují do terciárního vzdělávání, tedy nedosahuje ani průměrného IQ.“ Proč nejméně? „Váš výpočet skrytě předpokládá, že úplně všichni nadprůměrní jdou na univerzity, což samozřejmě není pravda. Nezanedbatelná část nadaných a ambiciózních na formální vzdělání kašle a vrhá se za svým projektem.“

Docent Hlubinka má samozřejmě pravdu: Steve Jobs sice nastoupil na Reed College v Portlandu, ale nedokončil ani první semestr; a známý internetový milionář Peter Thiel, který svými investicemi pomáhal rozjet Facebook i platební systém Pay-Pal (ten přímo řídil), nabízí dnes státní stipendia lidem, kteří místo mrhání časem v „předražených a zbytečných školách“ rozjedou vlastní byznys.

Zpátky k naší situaci: více než čtvrtina těch, kdo nastupují na školy, má podprůměrné rozumové schopnosti. Tedy: nejde o „děcka“, která mají potíže s kvadratickou rovnicí, ale o ty, kteří si něco takového ani nedokážou představit. Ana nápor těchto zájemců naše školství není nachystané. Samo číslo 67 přitom není nijak enormní – jsme přesně v průměru vyspělých zemí. Náš problém spočívá jinde: v tom, že pouze 8 procent populace nastupuje na vyšší odborné školy, (průměr je 19), zbytek jde na klasické univerzity, kde je vzdělávání pojímáno spíše vědecky než „prakticky“. Změna je tedy nutná.

Kdepak jste teď profesorem?

To ostatně přiznává i jinak poměrně radikální odpůrce Dobešových návrhů, děkan Filozofické fakulty UK Michal Stehlík. Důvodů je přitom víc, než jen výše zmíněná proměna vysokoškolského vzdělání z elitního v masové. Ve hře je i nutnost obstát ve světové konkurenci, což je bez vzdělané pracovní síly nemyslitelné. Ana reformy začíná stále silněji tlačit i demografie.

Pokud dvacet let školství soustavně expandovalo (přibývalo studentů, kateder i profesorů), čeká nás do budoucna stagnace a pokles. Předhánět se v lovení studentů začínají školy už dnes. „Teoreticky by byly veřejné vysoké školy schopny pojmout všechny maturanty v daném ročníku.“ říká Bohumil Kartous ze společnosti Scio. Mezi zájemci o studium je sice asi 35 procent těch, kteří maturovali v předcházejících letech, takže poptávka zatím stále převyšuje nabídku. Ovšem pokud se nic nezmění, za tři roky se dostane na školu úplně každý maturant.

V neposlední řadě je potřeba brát v potaz ještě jeden faktor: ekonomickou situaci. Kontinent šetří, my také. Peněz, které ministerstva přerozdělují, je i bude stále méně. A vysoké školy to nemohou nepocítit.

Reformy jsou tedy nevyhnutelné, na tom se shodnou prakticky všichni. Spor se ovšem vede o jejich podobu a opravdové vášně pak vyvolávají zejména čtyři věci. Jednak záměr, aby chod vysokých škol do budoucna už neřídily jen akademické senáty, ale i nově vytvořené Rady. Odpor budí i úmysl zbavit akademické hodnosti (profesury a docentury) nádechu celoživotních titulů a spojit je pouze s přesně vymezenými funkcemi na konkrétních školách. Plán, podle něž by ministerstvo mělo uzavírat s ústavy dlouhodobější dohody o penězích a výsledcích (tedy takzvané kontraktové financování), má naštěstí širokou podporu. A pak je tu samozřejmě školné...

Nesmiřitelní Začneme tím prvním. Tvzení, že se ministr školství zavedením Rad vysokých škol snaží ústavy „vytunelovat“ a „zlikvidovat jejich svobodu“, není ničím jiným než jedním velkým intelektuálním kýčem.

Návrh tolik nenáviděných reforem totiž nepsal problematický magistr Josef Dobeš – pokud se dosud na něco z oboru soustředil, pak to bylo základní (a speciální) školství. Univerzity jej donedávna vůbec nezajímaly. Záměry změn vymýšleli spíše starší profesori, kteří mají dost zkušeností, vidí věci z nadhledu a jsou „dostatečně svobodní“: ani někdejší rektor ctihodné Masarykovy univerzity Petr Fiala (šéf poradce premiéra pro vědu, výzkum a vysoké školy), ani profesor Rudolf Haňka (spoluautor reformy na staroslavské University of Cambridge, který teď vládě pomáhá koordinovat změny vysokého školství a výzkumu), už nesedí v žádném „akademickém orgánu“, takže nemají potřebu bojovat líbivými kroky o znovuzvolení.

Pokračování na straně 22

Dokončení ze strany 21

Není ani pravda, že všichni akademici proti vládním návrhům svolávají protestní shromáždění. Ačkoli v novinách a v televizi mluví převážně nesmlouvaví kritici – studenti, rektor UK Václav Hampl či bývalý rektor MU Jiří Zlatuška – situace „na bojišti“ vůbec není jednoznačná.

Třeba současný Zlatuškův nástupce Mikuláš Bek sice nesouhlasí s konkrétním zněním návrhů, ale také dodává: je naprosto nutné, aby se řízení univerzit změnilo, bez toho nemáme šanci ve světě uspět. Pokud vedle senátů zavedeme i rady, v nichž bude sedět třetina lidí „zvnějšku“, žádné akademické svobody to neohrozí.

Razantně je naladěn třeba i profesor Jan Zrzavý z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích: „Současný stav, kdy víceméně o všem rozhoduje vnitřní samospráva vysokých škol, je sice možný, ale nutně vede k degeneraci. Pokud si námořníci na lodi ze svých řad volí kapitána a společně rozhodují, kam se popluje, je výsledek jasný: nikam, jde se do krčmy.“

Konečně za „arogantní“ považoval současné protesty v rozhovoru pro LN i známý profesor a lékař Cyril Höschl a podobně na ně v tomto listu nahlížel i možná nejrespektovanější soudobý sociolog a dlouholetý děkan brněnské Fakulty sociálních studií Ivo Možný: „Jednání akademických senátů v tomto sporu nechtěně dokazuje, že snížení jejich pravomocí je velmi namístě: chodu univerzit nerozumějí a akademickou obec nereprezentují.“

Možného řeč potvrzují strohá čísla: studentská účast ve volbách do akademických senátů málokdy překročí deset procent, většinou je kolem pěti. A třeba na Pedagogické fakultě UK nedosáhla před sedmi roky ani celých 2 procent (pro spravedlnost dodejme, že opačný rekord zaznamenali na pražské teologii, kam se v průměru pravidelně k volebním urnám dostávají 35 procent studujících).

Proč jsou tedy studenti, jejichž dřívou většinu akademický život až dosud nezajímal, teď málem na barikádách, nosí po ulicích transparenty s trojicí letopočtů 1968 – 1989 – 2012 a říkají, že „tahle situace nemá obdoby, nutí společnost k ustavení obdoby OF, kde byli na jedné lodi marxisti, křesťané i liberálně-konzervativní proudy“? Protože současnému vedení UK se podařilo v nich vzbudit dojem, že – nadsazeně řečeno – „poteče krev“. „Vidíme snahu byznysu vstoupit na akademickou půdu a víceméně to privatizovat,“ prohlásil například v televizi děkan pražské Filozofické fakulty Michal Stehlík. Politiky už tu máme. Zatím neškodí Praha tedy bouřit v emocích. Chladný rozum nad tím ale zůstává spíše stát. Vždyť reformátoři nenavrhují žádnou revoluci ani nikde ve světě nevyzkoušené řešení. Nepokoušejí se ani zavést v Česku „americké myšlení“. Nevolají po žádné „kuponové privatizaci“, ale snaží se o model běžný v okolních zemích – Rakousku, Německu, Polsku či na Slovensku.

Akademická obec se však tváří, jako by jediným cílem vlády bylo školy vykrást. Proto je důležité znovu připomenout: současný český systém představuje v tom nejhorším slova smyslu světový unikát. Prakticky veškeré náklady na provoz vysokých škol nese daňový poplatník, právo na kontrolu má ale téměř nulovou. „Akademické senáty mají velké pravomoci a žádnou odpovědnost,“ shrnuje to lakonicky již citovaný profesor Možný.

Zároveň ale tohle – v leccčems pohodlně – nastavení dostává školy do složitých situací: když dnes přijímají studenty, nemohou vůbec tušit, zda na ně budou mít peníze i za pět let. V úvodu zmiňované „kontraktové financování“ – jeden z hlavních pilířů reformy – by mohlo tuhle neudržitelnou situaci změnit a univerzitám (té Karlově v první řadě) velmi pomoci i v dalším ohledu: téměř všichni se shodují v tom, že elitní ústavy by se díky kontraktům mohly při zachování či dokonce zvýšení rozpočtu vrátit k menšímu počtu studentů – tedy posílit svou elitní pozici.

Stejně tak je čistě racionálně jen těžko pochopitelný neskrývaný odpor UK proti novému typu profesur. Po věcné stránce přece elitní škole nemůže vyhovovat dosavadní systém, v němž prezident jmenuje profesory doživotně. A v němž je tedy prakticky nemožné na první pohled rozeznat, kdo si potichu obstaral titul na detašovaném pracovišti v Užhorodu a kdo má za sebou kariéru špičkového vědce. Ve dvoutisícovém profesorském davu jsou na tom oba stejně.

Připusťme, že složitější je to s omezením moci akademických senátů a zavedením rad vysokých škol. Akademici dávají nepokrytě najevo, že mají z vlivu politiků strach. Při pohledu na to, jakým způsobem dnes pracují třeba mediální rady, to může vypadat pochopitelně. Jenže už dnes třeba ve správní radě UK sedí například Ing. Jan Fischer, CSc., doc. MUDr. Leoš Heger, Ing. Jan Kasal, Ing. Pavel Řežábek, MUDr. Přemysl Sobotka, doc. Ing. Jiří Volf, CSc. či PhDr. Lubomír Zaorálek – a nikomu to nevádí.

Rektor Václav Hampl však trvá na tom, že „politická jednání opakovaně vracejí do hry odborně odmítnutá omezení akademické autonomie“. Což prý připomíná komunistické časy, kdy byly „školy pod jednoznačnou politickou kontrolou“.

Jenže otázka akademické autonomie není odborná ani trochu. Je ryze politická! Experti se mohou přít, jak měřit kvalitu, jakým způsobem akreditovat, jak zlepšit spolupráci škol a vědeckých ústavů. Ale otázka, kolik má mít veřejnost – tedy ti, co dnes platí 27 miliard ročně – vlivu na chod vysokých škol, je otázkou obecnou a veřejnou. A strany, které ve svých programech slibovaly, že veřejnou kontrolu vysokých škol zavedou, ve volebním klání zvítězily a sestavily i vládu.

Jak ostatně ukazuje pohled českobudějovického profesora Jana Zrzavého, uvědomuje si to dobře i část akademiků: „Převládající představa je stále ještě taková: my budeme tvrdit, že jsme vám užiteční, abyste nás platili, ale co za vaše peníze děláme, je naše vnitřní záležitost. Pořád zatím vítězí představa, že svobodní – rozuměj nezodpovědní – akademičtí činitelé a studenti činí společnost nějakým mystickým způsobem lepší. Nikoliv tím, co produkují, ale tím, že prostě existují a ve zmechanizovaném světě představují jakousi rezervaci akademické svobody, do níž může daňový poplatník občas nahlédnout (nejlépe při promocích) a radostně se z té svobody celý zatetelít. O tom, zda tato teze platí, ovšem rozhoduje investor, tedy onen poplatník, a to, marná sláva, skrz politiky a úředníky.“

Jenže mnozí akademici mají z politiků přímo panickou hrůzu.

„Rozumím kolegům rektorům z menších škol – pro ně jsou místní politické reprezentace příliš silní hráči. My v Praze či Brně sice vycházíme třeba s primátory dobře, ale kdyby bylo třeba, klidně se obejdeme bez nich – což asi na malém městě nejde,“ vysvětluje odpor rektor Mikuláš Bek. Konečně na barikádách Mnozí profesoři se shodují: studenti prakticky od roku 1989 proti ničemu neprotestovali. To je naprostá anomálie, že jsme tady dvaadvacet let měli v podstatě státotvorné, místy až pravicové studentstvo.

Doktor Karel Šíma z Centra pro studium vysokého školství přidává ještě dva zásadní argumenty: vlna protestů, která zasáhla v šedesátých letech západní univerzity, je nakonec velmi otevřela světu a okolní společnosti. Nás to minulo – i proto jsou naše školy uzavřenější a konzervativnější než jiné.

Studenti tak dnes bojují proti „komercializaci“, proti „omezení svobod“, proti „amerikanizaci“. Jenže, marná sláva, návrhy jsou velmi středoevropské: nejvíce se inspiřují v Německu a Rakousku, částečně v Polsku a na Slovensku.

Jak říká Bek: „Abychom uspěli v mezinárodní konkurenci, potřebujeme právní rámec podobný tem, jaké mají úspěšné země. Já prostě nevěřím na specificky české cesty.“ Ministra Josefa Dobeše, slavného to personalistu agentury ABL, který současný spor svou personální politikou způsobil, raději z rozprav vynecháme. Těžko se divit študákům a kantorům, že jej podezírají z nekalých úmyslů: pokud zcela legitimní protesty označí za „podněcování sociálních nepokojů“ a rektora české chlouby, univerzity Karlovy, si pozve policajtským slovníkem na kobereček k „podání vysvětlení“, situaci jen vyhrocuje. Jeho vina je v tom, kde by měl teoreticky excelovat: za rok a půl v úřadě vystřídal čtyři náměstky pro vysoké školy.

A tady je jádro pudla. Dobeš v rámci obecné strategie Věcí veřejných kupovat si známá jména jmenoval náměstkem pro vysoké školy bývalého rektora UK, profesora jaderné fyziky Ivana Wilhelma. Muže bezpochyby vědecky a lidsky ctihodného, manažersky však nepřilíš výrazného a zejména muže, jehož primárním myšlenkovým a lidským zázemím nejsou světové vysokoškolské reformy, ale Univerzita Karlova.

„Potřebuji člověka, který nepodléhá jednotlivým zájmovým skupinám,“ zdůvodnil tehdy Dobeš personální změnu. „Je třeba říct: reforma je tohle, tohle a tohle a my v tom neustoupíme ani o milimetr,“ a také „Profesor Wilhelm je pro mne zárukou, že se reformu podaří prosadit.“ Tři věty, tři hluboké omyly.

Wilhelm jednak návrh postupně „uhladii“, takže mnohem více vyhovoval univerzitám než původním plánům. To zvedlo ze židle premiéra Nečase, který svolal v listopadu jednání K9 a koalice svorně přepsala návrh k původnímu, razantnímu znění. Což zase vytočilo vysokoškolské vyjednavče, kteří už věřili, že si přes Wilhelma prosadili svou.

Za druhé: v průběhu vyjednávání z návrhu vypadly mnohé jednoznačné formulace. To ale nakonec akademiky děsí ještě víc, „Z příliš obecného návrhu se v paragrafovém znění může stát cokoli. Je tak stručný a obecný, až tomu nikdo moc nerozumí,“ řekl Právu prof. Jan Bednář z předsednictva Rady vysokých škol.

A co to školně?

Školné je problém. Politický i odborný. Vládní strany ho měly v programech, vtělily ho do své smlouvy i do programového prohlášení. Těžko od něj ustoupí. Část akademiků ho zase používá jako beranidlo, kterým chtějí celou reformu shodit ze stolu. Studenti jej v drtivé většině (4 z 5) odmítají, školy naopak o nějakou formu spoluúčasti stojí. Proč a jak zavést školné je na samostatný text.

Český systém prostě potřebuje zásadní změnu. Nebyl připraven na to, že do něj bude vstupovat tolik studentů. Nejvíce to samozřejmě odnášejí ti nejnadanější: na horách určuje tempo nejpomalejší, ve výuce průměr. A úroveň průměru samozřejmě poklesla. V noci ze středy na čtvrtek pronesl americký prezident Barack Obama pravidelné poselství „zpráva o stavu Unie“. Bylo tentokrát dosti neveselé, značně se věnoval vysoké nezaměstnanosti a špatné ekonomické kondici. Velkou pasáž věnoval vysokoškolskému vzdělání. A pronesl mimo jiné dlouhou pasáž o vysokoškolském vzdělání, kde na závěr vyzval – aby se desítky tisíc talentovaných cizích studentů, kteří tvrdě pracují v laboratořích, nevracely do svých zemí. Podle Obamy by měli dostat americké občanství, aby mohli v nové vlasti „přinášet nové nápady, zlepšovat život, vytvářet pracovní místa“.

Situace v naší vládní koalici není, ehm, vůbec harmonická. Pokud se pražským rektorům podaří reformu veřejných vysokých škol shodit, budeme na další pokus čekat nejméně další čtyři roky. Během té doby se budou českým univerzitám ty špičkové vzdalovat – a čeští vědci budou ještě více zůstat v zemích, kde univerzity fungují na jiných než středověkých principech.

Rozhovor s předním oponentem vládních návrhů, profesorem Pavlem Ripkou, přinášíme na stranách 26 a 27

Teze, podle níž se politici snaží zlikvidovat svobodu zdejších univerzit, není nic jiného než velký intelektuální kýč. Pokud si námořníci na lodi ze svých řad volí kapitána a společně rozhodují, kam se popluje, je výsledek jasný: nikam, jde se do krčmy. Prof. Jan Zrzavý

Dnes sedí ve správní radě UK Jan Fischer, Leoš Heger, Jan Kasal, Pavel Řežábek, Přemysl Sobotka, Jiří Volf, Lubomír Zaorálek a nikomu to zjevně vůbec nevadí

Jednání akademických senátů v tomto sporu dokazuje, že snížení pravomocí je i namísto: chodu univerzit nerozumějí a akademickou obec nereprezentují. Prof. Ivo Možný